

УДК 342.733:342.78(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.3.23>

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ВИЩУ ОСВІТУ У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Кукшинова О.О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри «Національне та міжнародне право»,
заступник відповідального секретаря ПК ОНМУ
ORCID: 0000-0003-0470-6863
e-mail: olga.kukshinova@ukr.net

Герасимов І.В.,
доцент кафедри «Підйомно-транспортні машини
та інжиніринг портового технологічного обладнання»,
відповідальний секретар ПК ОНМУ
ORCID: 0009-0005-5284-0372
e-mail: geras@ukr.net

Кукшинова О.О., Герасимов І.В. Деякі особливості реалізації права на вищу освіту у період дії воєнного стану.

Стаття присвячена дослідженню особливостей реалізації права громадян на вищу освіту в Україні в умовах дії воєнного стану, запровадження якого вплинуло на підготовку до вступної кампанії та особливостях вступу до вищих навчальних закладів України. Визначено, що вступна кампанія 2022 р. була складною для закладів вищої освіти, у зв'язку з російським вторгненням, що сприяло змінам основних дат вступу, а Міністерство освіти і науки України (далі – МОН України) оперативно вносило зміни у «Порядок прийому до закладів вищої освіти на 2022 рік», враховуючи ситуацію. Але не дивлячись на те, що війна в Україні триває вже чотири роки, з кожним роком МОН України висуває більш суворі вимоги стосовно вступу до закладів вищої освіти, що в деяких випадках ускладнює порядок реалізації закріпленого Конституцією України права на вищу освіту.

Проаналізовано трансформацію вступних процедур до закладів вищої освіти у 2022–2025 роках, зокрема запровадження національного мультипредметного тесту (далі – НМТ) та альтернативних форм вступних випробувань до магістратури й аспірантури. Поняття НМТ вперше було запроваджено у 2022 році, до цього всім бажаючим вступити на 1 курс для здобуття ступеня бакалавра потрібно було складати зовнішнє незалежне оцінювання. На підставі проведеного дослідження зроблено висновок, що з одного боку було спрощено проведення тесту, враховуючи ситуацію, з іншого - обмежено право на вибір дисциплін для проведення тестування, в зв'язку з тим, що НМТ передбачав три обов'язкові блоки та у осіб, які планували вступати до закладів вищої освіти не було права вибору предметів, які б вони бажали скласти.

Особливістю вступної кампанії під час запровадження воєнного стану стало й використання мотиваційного листа - документу, у якому пояснюють причини, з яких вважають себе найкращими кандидатами для вступу на відповідну навчальну програму конкретного університету. Зазвичай такий лист має мінімальну вагу і потрібен лише для того, щоб надати перевагу умовно одному з двох вступників, які набрали однакову кількість балів НМТ.

Проведене дослідження дозволило визначити, що реалізація права на вищу освіту в Україні в період дії воєнного стану зазнала суттєвих інституційних та процедурних трансформацій. В умовах збройної агресії держава була змушена оперативно змінювати механізми вступу до закладів вищої освіти, що зумовило відмову від традиційних форм оцінювання та запровадження альтернативних, спрощених і цифровізованих моделей вступних випробувань.

Ключові слова: право на вищу освіту, воєнний стан, вступна кампанія, національний мультипредметний тест, доступність освіти, позитивна дискримінація.

Kukshynova O.O., Gerasymov I.V. Certain specifics of the implementation of the right to higher education under martial law.

This article examines the implementation of the right to higher education in Ukraine under martial law, which significantly impacted admission procedures and preparations. The 2022 admission campaign faced substantial challenges due to the Russian invasion, leading to shifts in key dates and prompt legislative updates by the Ministry of Education and Science of Ukraine (MESU). Despite the ongoing four-year conflict, the MESU has introduced increasingly stringent admission requirements, which in some cases complicates the exercise of the constitutional right to higher education.

The article analyzes the transformation of admission procedures between 2022 and 2025, specifically the introduction of the National Multi-Subject Test (NMT) and alternative testing formats for Master's and PhD programs. The NMT was first introduced in 2022, replacing the previously mandatory External Independent Evaluation (EIE) for undergraduate applicants. The study concludes that while the testing format was simplified for logistical reasons, it simultaneously restricted the applicants' choice of subjects due to the mandatory structure of the NMT's three blocks.

A distinct feature of wartime admission has been the use of motivational letters – documents where applicants outline their suitability for specific university programs. Typically, these letters carry minimal weight and serve primarily as a tie-breaker for candidates with identical NMT scores.

The research determines that the right to higher education in Ukraine has undergone significant institutional and procedural transformations during the period of martial law. Under conditions of armed aggression, the state was compelled to rapidly adapt admission mechanisms, shifting from traditional evaluation forms to alternative, simplified, and digitalized models.

Key words: right to higher education, martial law, admission campaign, National Multi-Subject Test (NMT), accessibility of education, positive discrimination.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 53 Конституції України [1] кожен має право на освіту, але, у зв'язку з військовою агресією РФ проти України, в Україні було введено воєнний стан із 5 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року, який триває й до теперішнього часу. Це вплинуло на підготовку до вступної компанії та особливості вступу до закладів вищої освіти України. Готуючись до вступної кампанії 2022 р., 13 жовтня 2021 р. МОН України Наказом №1098 затвердило Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 р., але у зв'язку із російським вторгненням потрібно було змінювати умови вступу, що призвело до втрати чинності зазначеного наказу.

27 квітня 2022 р. МОН України затвердило Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році [2], в який вносилися зміни у травні та червні 2022 р., що стосувалися фактичної організації та проведення вступної кампанії в умовах російсько-української війни у 2022 року. Слід звернути увагу на те, що закладам вищої освіти терміново потрібно було розробити та прийняти Правила прийому у 2022 р., але не дивлячись на всі перешкоди, вступна кампанія у 2022 р. була розпочата своєчасно, однак, у зв'язку з запровадженням воєнного стану відрізнялася від попередніх років.

З огляду на російське вторгнення вступна кампанія 2022 р. була складною для закладів вищої освіти, у зв'язку з цим були змінені основні дати вступу, а МОН України оперативно вносило зміни у «Порядок прийому до закладів вищої освіти на 2022 рік», враховуючи ситуацію. Але не дивлячись на те, що війна в Україні триває вже чотири роки, з кожним роком МОН України висуває більш суворі вимоги стосовно вступу до закладів вищої освіти, що в деяких випадках ускладнює порядок реалізації закріпленого Конституцією України права на вищу освіту.

Метою статті є дослідження особливостей реалізації права громадян на вищу освіту під час дії воєнного стану.

Стан опрацювання проблематики. Питаннями правового регулювання організації освітньої діяльності займаються такі вчені, як М. Ануфрієв, Т. Боголіб, С. Григанська, Н. Губерська, В. Журавський, В. Конопльов, В. Кремень, М. Курко, В. Луговий, Т. Оболенська, О. Падалка, С. Петков, С. Сірополко, О. Сидоренко, В. Тюріна, О. Федоренко, Р. Шаповал та ін. Однак, у працях зазначених авторів не розглядалися питання правового регулювання освітньої діяльності та реалізації права на освіту під час дії воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Основним нормативно-правовим актом, що встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови

для посилення співпраці державних органів і бізнесу з закладами вищої освіти на принципах автономії закладів вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях є Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. [3], відповідно до ст. 4 якого кожен має право на вищу освіту.

Однак, війна, яку росія розв'язала в Україні, поставила під питання проведення зовнішнього незалежного оцінювання та вступної кампанії до закладів вищої освіти у 2022 році. Для забезпечення реалізації права громадян на вищу освіту, у березні 2022 р. МОН України оприлюднило порядок прийому до закладів вищої освіти, який не передбачав складання ЗНО. Щоб вступити на 1 курс для здобуття ступеня бакалавра, потрібно було скласти НМТ – це комп'ютерний онлайн-тест, що складався з трьох блоків: українська мова, математика та історія України та складався у визначених Українським центром оцінювання якості освіти місцях. Таким чином, поняття НМТ вперше було запроваджено у 2022 році, до цього всім бажаючим вступити на 1 курс для здобуття ступеня бакалавра потрібно було скласти зовнішнє незалежне оцінювання. Таким чином, з одного боку було спрощено проведення тесту, враховуючи ситуацію, з іншого – обмежено право на вибір дисциплін для проведення тестування, в зв'язку з тим, що НМТ складався з трьох обов'язкових блоків та у осіб, які планували вступити до закладів вищої освіти не було права вибору предметів, які б вони бажали скласти. Запровадження альтернативного комп'ютерного тестування у воєнний час значно спростило перевірку завдань, адже тест проводиться онлайн та не мав відкритих питань, тому виключалась необхідність сканування робіт та їх перевірки. Було створено пункти складання НМТ в Україні, країнах ЄС та Великобританії.

Через війну в Україні скасували також Єдиний вступний іспит (далі – ЄВІ) та Єдине фахове вступне випробування (далі – ЄФВВ) - традиційні вступні випробування до магістратури. Натомість, вступникам, які мали бажання вступити до магістратури потрібно було скласти магістерський комплексний тест (далі - МКТ) або магістерський тест навчальної компетенції (далі – МТНК). МКТ і МТНК - комп'ютерні тести, які потрібно було скласти у спеціальних тимчасових екзаменаційних центрах (як і НМТ) в Україні чи деяких інших країнах Європи.

МКТ необхідно було скласти для вступу на спеціальності 081 «Право» та 293 «Міжнародне право». МТНК необхідно було скласти для вступу на спеціальності: 05 «Соціальні та поведінкові науки», 06 «Журналістика», 07 «Управління та адміністрування», 28 «Публічне управління та адміністрування», 29 «Міжнародні відносини» (крім спеціальності 293 «Міжнародне право»).

НМТ, МКТ та МТНК не можна було скласти дистанційно. Тестування проходило у спеціальних тимчасових екзаменаційних центрах (приміщеннях шкіл, університетів), а також у деяких країнах Європи. Але, складність вступу була пов'язана із тим, що частина вступників не змогли виїхати з окупованих територій і здати НМТ, МКТ чи МТНК, а інша частина – виїхала за межі України і не завжди мала змогу скласти НМТ, МКТ чи МТНК у місцях свого тимчасового перебування.

Особливістю вступної кампанії 2022 року стало й використання мотиваційного листа – документу, у якому пояснюють причини, з яких вважають себе найкращими кандидатами для вступу на відповідну навчальну програму конкретного університету. Зазвичай такий лист має мінімальну вагу і потрібен лише для того, щоб надати перевагу умовно одному з двох вступників, які набрали однакову кількість балів НМТ. Середній бал свідоцтва про повну загальну середню освіту, наявність медалі, призові місця в олімпіаді не надавали додаткових балів при вступі у 2022 році.

Абітурієнтам, які були зацікавлені в контрактній формі навчання, достатньо було подати заяву та мотиваційний лист, без складання ЗНО/НМТ, окрім медичних та кон'юнктурних спеціальностей (гуманітарні та соціальні науки, право, журналістика та ін.). Такі абітурієнти повинні були скласти тестування. На творчі спеціальності, як і раніше, потрібно було пройти творчий конкурс та подати мотиваційний лист.

Для вступу на бюджет магістерської програми для всіх спеціальностей, крім «Право» та «Міжнародне право», необхідно було скласти фаховий іспит й подати мотиваційний лист, а для вступу на контрактну форму навчання достатньо було лише мотиваційного листа. Для вступу на магістерську програму спеціальностей «Право» та «Міжнародне право» необхідно було скласти МКТ (правознавство та іноземна мова) й подати мотиваційний лист.

Слід звернути увагу на те, що вступна компанія 2023 року зазнала деяких суттєвих змін в порівнянні зі вступною компанією 2022 року. Так, Порядком прийому на навчання для здобуття

вищої освіти в 2023 році, затвердженим наказом МОН від 15.03.2023 №276 [4], було передбачено, що НМТ – форма вступного випробування, яка передбачає оцінювання результатів навчання з двох навчальних предметів основного блоку (українська мова, математика) та одного навчального предмету додаткового блоку (історія України, або іноземна мова (англійська, або німецька, або французька, або іспанська), або біологія, або фізика, або хімія за вибором вступника), яке проводиться Українським центром оцінювання якості освіти відповідно до законодавства. Таким чином, НМТ 2023 р. передбачало складення двох обов'язкових предметів (українська мова та математика) та одного на вибір. Окрім того, слід звернути увагу на те, що для вступу у 2022 році для того щоб отримати 100 балів потрібно було надати одну правильну відповідь з української мови, математики та історії України, а вже у 2023 році МОН України підвищило вимоги, а саме, для того щоб отримати 100 балів потрібно було надати 5 правильних відповідей з української мови, 4 – з математики, а далі залежно від обраного предмету, наприклад з історії України – 6. Так само, як і у 2022 році вступникам, які були зацікавлені в контрактній формі навчання, достатньо було подати заяву та мотиваційний лист, без проходження тестування, окрім медичних та кон'юнктурних спеціальностей (гуманітарні та соціальні науки, право, журналістика та ін.).

У 2024 та 2025 роках вступ до вищих навчальних закладів зазнав деяких суттєвих змін. Так, Порядком прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2024 році від 06.03.2024 № 266 [5] та Порядком прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2025 році від 10.02.2025 № 168 [6] було передбачено, що НМТ – форма вступного випробування, яка передбачає оцінювання результатів навчання з трьох навчальних предметів основного блоку (українська мова, математика, історія України) та одного навчального предмету додаткового блоку (іноземна мова (англійська, або німецька, або французька, або іспанська), або біологія, або фізика, або хімія, або географія, або українська література за вибором вступника), яке проводиться Українським центром оцінювання якості освіти відповідно до законодавства. Таким чином, НМТ у 2024 р. та у 2025 р. передбачало складення трьох обов'язкових предметів (українська мова, математика та історія України) та одного на вибір. Окрім того, слід звернути увагу на те, що МОН, для вступу у 2024 році підвищило вимоги у частині оцінювання результатів НМТ, які залишилися без змін у 2025 р. Так, для того щоб отримати 100 балів потрібно було надати 7 правильних відповідей з української мови, 5 – з математики, 8 – з історії України, а далі залежно від обраного предмету – від 5 до 7. Слід також звернути увагу на те, що починаючи з 2024 року неможливо вступити на будь-яку спеціальність, якщо особа не склала ЗНО 2021 р., або НМТ 2022, 2023 або у 2024 році, тобто вступ тільки за мотиваційним листом у 2024 році не передбачався, так саме залишилося і у 2025 році.

Окрім того, серед ключових нововведень слід зазначити підтримку закладів вищої освіти у прифронтових та прикордонних областях та збільшення регіонального коефіцієнту, який впливає на конкурсний бал вступників до закладів у цих регіонах. Так, коефіцієнт 1,07 встановлено для Запорізької, Миколаївської, Одеської, Сумської, Харківської, Чернігівської областей, 1,04 – для Дніпропетровської, Полтавської областей та Бучанського району Київської області та 1,00 – для інших регіонів.

Також необхідно звернути увагу на особливості вступу до аспірантури які запровадило МОН починаючи з 2024 р. Так, умовою вступу до аспірантури з 2024 року є успішне складання ЄВІ з мінімальною оцінкою 150 балів за кожний компонент. Альтернативно, можна було використати результати ЄВІ 2023 року з оцінкою за тест з іноземної мови не менше 130 балів. Сертифікати про знання іноземної мови не надавали доступу до аспірантури в 2024 році.

Для здобуття ступеня магістра на основі вже здобутого ступеня магістра (друга вища освіта) можна обирати, чи вступати за результатами ЄВІ та ЄФВВ, або замість ЄВІ скласти співбесіду з іноземної мови, а замість ЄФВВ – фаховий іспит у закладі освіти. Це не стосується спеціальностей «Право» та «Міжнародне право».

Висновки. Отже, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що реалізація права на вищу освіту в Україні в період дії воєнного стану зазнала суттєвих інституційних та процедурних трансформацій. В умовах збройної агресії держава була змушена оперативно змінювати механізми вступу до закладів вищої освіти, що зумовило відмову від традиційних форм оцінювання та запровадження альтернативних, спрощених і цифровізованих моделей вступних випробувань.

Запровадження національного мультипредметного тесту, а також комп'ютеризованих вступних випробувань для магістратури й аспірантури, з одного боку, забезпечило безперервність освітнього процесу та формальну можливість реалізації права на вищу освіту, а з іншого – актуалізувало проблеми рівності доступу до вищої освіти, свободи вибору дисциплін при складанні НМТ в умовах надзвичайного правового режиму воєнного стану. Послідовне ускладнення вступних вимог у 2023–2025 роках

свідчить про прагнення держави відновити стандарти якості вищої освіти, однак, це може створювати додаткові бар'єри та освітні втрати для осіб, які зазнали негативних наслідків війни.

Особливої уваги потребує запровадження спеціальних умов вступу та регіональних коефіцієнтів, які мають ознаки позитивної дискримінації та спрямовані на підтримку як вступників, так і закладів вищої освіти у прифронтових і прикордонних регіонах. Такі заходи загалом відповідають принципам соціальної справедливості та публічного інтересу, однак потребують чіткого нормативного обґрунтування та оцінки їх ефективності з погляду забезпечення рівного доступу до вищої освіти.

Водночас слід наголосити, що подальше ускладнення умов вступу та запровадження додаткових процедурних бар'єрів у вступній кампанії може мати негативні соціально-демографічні наслідки. Зокрема, такі обмеження здатні стимулювати відтік молоді за кордон із подальшим вступом до закладів вищої освіти інших держав. Цей ризик підтверджується фактичними обставинами воєнного часу, а саме: масовим виїздом українських громадян, у тому числі молоді студентського віку до країн Європейського Союзу; спрощеним доступом українських випускників шкіл до іноземних університетів; активним залученням українських абітурієнтів до освітніх програм закладів вищої освіти Польщі, Німеччини, Чехії, Словаччини та інших держав. У багатьох випадках зарахування здійснюється на підставі документа про повну загальну середню освіту без складних багатокомпонентних вступних випробувань, що робить іноземні освітні системи більш привабливими.

У довгостроковій перспективі зазначені тенденції можуть призвести не лише до скорочення контингенту студентів українських закладів вищої освіти, а й до втрати державою значної частини людського капіталу з огляду на ймовірність неповернення молоді після завершення навчання за кордоном. У цьому контексті надмірне посилення вступних вимог без одночасного запровадження компенсаторних механізмів доступу до вищої освіти може суперечити стратегічним інтересам держави.

Загалом реалізація права на вищу освіту в умовах воєнного стану характеризується необхідністю постійного балансу між вимогами безпеки, забезпеченням якості освіти та дотриманням принципу доступності. Подальше вдосконалення правового регулювання у цій сфері має ґрунтуватися на стабільності, правовій визначеності та передбачуваності вступних процедур, а також на врахуванні індивідуального становища вступників, які перебувають у нерівних фактичних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2022 році: Наказ Міністерства освіти і науки України від 27.04.2022 № 392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0487-22#Text> (дата звернення 1.02.2026).
3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. №37-38. Ст. 2004.
4. Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2023 році: Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.03.2023 № 276. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0519-23#Text> (дата звернення 1.02.2026).
5. Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2024 році: Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.03.2024 № 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0379-24#Text>. (дата звернення 1.02.2026).
6. Порядок прийому на навчання для здобуття вищої освіти в 2025 році: Наказ Міністерства освіти і науки України від 10.02.2025 № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0312-25#Text>. (дата звернення 1.02.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 3.02.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації: 5.03.2026

© Кукушина О.О., Герасимов І.В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0